

Bahâ
Tevfik

Tenkide halkın zihninde tabu haline gelmiş şeyleri devirmekte girmeli ve tenkit mutlaka yıkıcı olmalıdır (*Tenkid*, 1326, sy. 2, s. 5). Ona göre insanlık en son anarşizme varacak ve orada ferdiyet bütün istiklâlini kazanacaktır.

Bahâ Tevfik bu fikirlerin gerçekleşmesi için immoralizmi (töre tanımazlık) formüle etti ve daha çok bunun savunucusu olarak tanındı. Bu görüşlerinde kendisine rehber olarak aldığı Nietzsche hakkında da bir eser yazdı. Arkadaşları Ahmed Nebil, Subhi Edhem ve Memduh Süleyman'la birlikte yabancı dillerden tercümeler yaptı ve bu tercümelerde kasıtlı olarak tahrifatta bulundu. Tanzimat'tan beri Doğu'ya ve Batı'ya aynı derecede bağlı olan Türk fikir adamları arasında ilk defa Bahâ Tevfik tek yönlü bilgisiyle bütün dikkatini Batı'ya çevirdi. Altı yedi yıla sığan yayın hayatında birçok kitap neşretti. Orta öğretim öğrencilerine, halka, aydınlara ayrı ayrı hitap etti. Aynı zamanda kuvvetli bir polemikçi olan Bahâ Tevfik çağdaşlarına radikal hareketi öğrettiği gibi çeşitli olaylar karşısında kişinin tek başına karar verme meselesinde de örnek oldu. Yaşadığı dönemde "materyalizm" sözünü bayraklaştırmaktan çekinmedi. Felsefenin iki temel meselesi olarak kabul ettiği mantık ve ahlâk üzerinde de önemle durdu.

Bahâ Tevfik yazılarında ve eserlerinde daha çok biyolojiye dayanan bir materyalizmi savunmuştur. Türkiye'de öteden beri muteber olan düşünce anlayışlarına, dine, muhafazakârlığa, boş inançlara ve o dönemin ahlâkına karşı aldığı tavır, yazdığı yazılar ve yaptığı tercümelemlerle açıkça ortaya koymuştur. Fert ve ahlâk, üzerinde en çok durduğu iki konudur. Ferdiyetçiliğin temsilcisi olmakla beraber kadının toplumdaki yeri ve eşitliği, evlilik ve aile kurumu, metafizik düşünce, boş inançlar, din, felsefe ve insan ilişkileri gibi konuları ele ala-

rak incelemiş ve bu konuları çeşitli açılardan tenkide tâbi tutmuştur. Türk fikir hayatında ona gelinceye kadar ateizmi savunan, dine ve dince mukaddes sayılan şeylere karşı sistemli bir şekilde hücum eden çok az kimse vardır.

Bilhassa Ahmed Nebil ile birlikte tercüme ettiği materyalist Alman filozofu Ernest Haeckel'in *Vahdet-i Mevcûd* ve başka bir Alman materyalisti olan Ludwig Büchner'in *Madde ve Kuvvet* adlı kitapları, pozitif ilimlerle uğraşan kimseler ve özellikle üniversite öğrencileri arasında yaygın bir şekilde okunup önemli etkiler uyandırmıştır. Bahâ Tevfik'in yaymaya çalıştığı görüşlerle *Madde ve Kuvvet* adlı kitaba ilk tepki İslâmcı çevrelerden gelmiş, onun tanıtıp yaymaya çalıştığı "biyolojik materyalizm" şiddetle tenkit edilmiş ve savunduğu fikirlere karşı ilmî reddiyeler yazılmıştır. Bu reddiyelerden ilki, Harpütüzâde Mustafa Efendi'nin *Red ve İsbat* (İstanbul 1330) adlı kitabıdır. Bu kitap *Madde ve Kuvvet*'in I. cildine yazılmış bir reddiyedir. Burada materyalizm reddedilirken dayanan deliller daha çok Büchner'in çelişkileri olmuş, bu çelişkiler bazı İslâm âlimlerinin fikirleriyle desteklenmiştir. Diğer önemli reddiyeler ise İsmâil Ferid'in *İbtâl-i Mezheb-i Maddiyyûn* (İzmir 1312), Şehbenderzâde Ahmed Hilmi'nin *Maddiyyûn Meslek-i Dalâleti* (İstanbul 1332) ve İsmail Fenni'nin *Maddiyyûn Mezhebinin İzmihlâlî* dir (İstanbul 1928).

Bahâ Tevfik'in çıkardığı, çıkmasına yardımcı olduğu ve başyazarlığını yaptığı başlıca süreli yayınlar şunlardır: *Hâle* (İstanbul 1320), *İzmir* (İzmir 1323), *Edeb Yâhû* (İstanbul 1324), *Kadın* (Selânik 1324), *11 Temmuz 1324* (İzmir 1324), *Eşref* (İstanbul 1325), *Musavver Eşref* (İstanbul 1325), *Şehbal* (İstanbul 1325), *el-Ma'lûm* (İstanbul 1326), *Eşek* (İstanbul 1326), *Felsefe Mecmuası* (İstanbul 1326), *Karagöz* (İstanbul 1326), *Kibar* (İstanbul 1326), *Piyano* (17. sayıdan sonra *Düşünüyorum*, İstanbul 1326), *Tenkid* (İstanbul 1326), *Yine O* (İstanbul 1326), *Yûhâ* (İstanbul 1326), *Âlem* (İstanbul 1327), *Yirminci Asırda Zekâ* (İstanbul 1328), *Zekâ* (İstanbul 1328), *Çocuk Duygusu* (İstanbul 1329).

Eserleri. *Biraz Felsefe* (AÜ DTCF, İsmail Saib Sencer Ktp., nr. I/4907); *Fransızca İhtikak Lugatı* (Hasan Vasfi ile, I-II, İstanbul 1323-1325); *Ba's ü Ba'de'l-mevt* (Tolstoy'dan tercüme, İstanbul 1325); *Tedkikât: Terâcîm-i Ahvâl* (İstanbul 1325); *Hassâsiyât Bahsî ve Yeni Ahlâk* (Ah-

med Nebil ile, İstanbul 1910); *Karagöz Salnâmesi* (İstanbul 1913); *Felsefe-i Edebiyyat ve Şair Celîs* (İstanbul 1330); *Muhtasar Felsefe* (İstanbul 1331); *Felsefe-i Ferd* (İstanbul 1332); *Teceddüd-i İlmî ve Edebî* (İstanbul, ts.); *Feminizm-Âlem-i Nisvan* (O. Lacquerre'den, İstanbul, ts.); *Mantık* (Robier'den, İstanbul, ts.); *Vahdet-i Mevcûd: Bir Tabîîyyât Âliminin Dini* (Ahmed Nebil ile E. Haeckel'den, İstanbul, ts.); *Madde ve Kuvvet* (Ahmed Nebil ile L. Büchner'den, I-III, İstanbul, ts.); *Târîh-i Felsefe* (Ahmed Nebil ile A. Fouillée'den, I-II, İstanbul, ts.); *Psikoloji-İlm-i Ahvâl-i Rûh* (Ahmed Nebil ile, İstanbul, ts.); *Niçe, Hayatı ve Felsefesi* (Ahmed Nebil ve Memduh Süleyman ile, İstanbul, ts.).

BİBLİYOGRAFYA :

Server İskit, *Türkiye'de Matbuat Rejimleri*, İstanbul 1939, s. 96, 97, 102; Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir 1955, s. 50-51; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, s. 365-387; Süleyman Hayri Bolay, *Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi*, İstanbul 1967, s. 25-29, 47-88; Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İstanbul 1985, s. 105; Mehmet Ö. Alkan, "Düşünce Tarihimizde Önemli Bir İsim: Baha Tevfik", *TT*, sy. 52 (1988), s. 43, 44, 47, 49; a.mlf., "Türkiye'nin İlk Felsefe Dergisi: Felsefe Mecmuası", a.e., sy. 66 (1989), s. 49-56; Rıza Bağcı, "Baha Tevfik Üzerine", a.e., sy. 62 (1989), s. 61, 63, 64; Nuri Akbayer, "Baha Tevfik", *TDEA*, I, 286-287; Ekrem İşin, "Osmanlı Materyalizmi", *TCTA*, II, 368-370.

ABDULLAH UÇMAN

BAHÂ ZÜHEYR

(الها زهير)

Bahâüddîn Ebû'l-Fazl (Ebû'l-Alâ)
Züheyir b. Muhammed
b. Alî el-Mühellebî el-Atekî
(ö. 656/1258)

Eyyûbîler devrinin
tanınmış Arap şairi ve divan kâtibi.

Aslen Mısır'ın Saîd bölgesindeki Kus şehriden olup ailesinin hac münasebetiyle gittiği Mekke yakınındaki Nahle'de doğdu (581/1185-86). Emevî kumandanlarından Mühelleb b. Ebû Süfrenin soyundan geldiği için Mühellebî nisbesiyle de anılır. Ailesiyle birkaç yıl Mekke'de kaldıktan sonra birlikte memleketleri olan Yukarı Mısır'daki Kus'a döndüler. Bahâ, o devrin ilim merkezlerinden olan bu şehirde Kur'an, hadis ve edebiyat öğrenimi gördü. İleride yakın arkadaşları arasında yer alacak olan Mısırlı şair ve edip İbn Matrûh'u burada tanıdı. İlk şiirleri, Kus Valisi Mecdüddin b. İsmâil el-Lamî'ye yazdığı altı kasidedir. Bunun

üzerine valinin kâtibi oldu ve on yıl kadar bu görevde kaldı. Bu sırada Kahire'ye giderek oraya yerleşti (1227). Eyyûbî sultanlarından el-Melikü'l-Âdil, el-Melikü'l-Kâmil ve el-Melikü'l-Mes'ûd'a kasideler yazdı. Daha sonra el-Melikü'l-Kâmil'in oğlu el-Melikü's-Sâlih'in hizmetine girdi (1232). Onunla Yukarı Mezopotamya ve Suriye seferlerine katıldı. el-Melikü's-Sâlih Dimâşk'ı ele geçirince kâtibi sıfatıyla onunla birlikte Dimâşk'a gitti. Melik, Nablus'ta askerlerinin ihanetine uğrayarak el-Melikü'n-Nâsir Dâvûd tarafından hapsedildiğinde Bahâ Züheyir hükümdara sadık kalarak başkasının hizmetine girmeyi kabul etmedi. el-Melikü's-Sâlih hapisten kurtulup tekrar Mısır hükümdarı olunca şair onun maiyetinde Kahire'ye döndü (1239). Sadakatının bedeli olarak hükümdar onu Dîvân-ı İnşâ'nın başına getirerek kendisine ih-sanlarda bulundu. Şairin İbn Hallikân'la tanışması ve dostluğu bu tarihe rastlamaktadır. Bahâ Züheyir 1247'de el-Melikü'n-Nâsir'a elçi olarak gönderildi. el-Melikü'n-Nâsir'a gönderilen bir mektup hususundaki dikkatsizliği yüzünden görevinden uzaklaştırıldı. el-Melikü's-Sâlih'in ölümünden sonra Suriye'ye giderek en güzel kasidelerinden birini Şam Hükümdarı el-Melikü'n-Nâsir'a sundu; ancak umduğu ilgiyi göremeyince tekrar Kahire'ye döndü ve son yıllarını münzevi olarak burada geçirdi. Kahire'de çıkan bir salgın hastalığa yakalanarak 4 Zilkade 656 (2 Kasım 1258) tarihinde vefat etti ve İmam Şâfiî'nin türbesinin bulunduğu yere defnedildi.

Bahâ Züheyir üstün şahsiyeti, güzel ah-lâkı, ibadete düşkünlüğü ve bulunduğu makamda insanlara iyilik yapmasıyla tanınmıştır. İbn Hallikân onun sehl-i mümteni derecesinde güzel ve mükemmel şiirleri olduğunu söylemektedir. Samimiyet ve zarafeti âdeta sanatına da yansımıştı. Klasik Arap kasidesi kalıbını daima sultanların ve önemli şahısların met-hinde kullanmıştır. Onun sanattaki kudretini, daha ziyade bestelenmiş olan çok sayıdaki kısa kasidelerinde ve yine bazı lugazları (bilmece) ihtiva eden mizahî kasidelerinde aramak gerekir. Ayrıca kelime, vezin ve kafiye seçmedeki titizliği, şiirinde ritim ve âhenk açısından mükemmelliği sağlamıştır. Onun eski şiirin kayıtlarından âzâde serbest şiiri, bu yönüyle eski şairlerinkinden üstündür. Şiirlerinde sık sık işlediği temalardan biri de vatan sevgisidir. Bu sebeple Âmid'deki ikametini ömründen kaybedilmiş günler olarak daima nefretle anar (bk.

GAL Suppl., I, 465). Şiirindeki bu özellik her Mısırlı'nın kalbinde devamlı bir yankı bulur. Onun şiirlerinin birçoğu halkın dilinde zaman zaman darbimesel olarak kullanılır. Bazıları da latife türünden şiirlerdir.

Yaşadığı dönemde büyük bir şöhrete sahip olan şairin divanının yazma nüshaları çeşitli kütüphanelerde bulunmaktadır. Eser ilk defa taş basması olarak yayımlanmıştır (Kahire 1277). Daha sonra da çeşitli baskıları yapılmıştır (Kahire 1278, 1297, 1300, 1305, 1311, 1314, 1322, 1934, 1354/1935; Beyrut 1964 ve Matbatı'um-ümiyye, ts.). Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim ile Muhammed Tâhir el-Cüblâvî, divanın muhtelif yazmalarına dayanarak Kahire'de (1977) yeni bir neşri-ni yapmışlardır. Ayrıca divanının Palmer tarafından İngilizce'ye manzum bir tercümesi yapılmış olup bazı şerhlerle 1876 yılında iki cilt halinde Cambridge'de yayımlanmıştır.

Şairin hayatına dair Ahmed Sâib'in *el-Bahâ Züheyir: Târîhu'hu ve mülehu'hu* (İskenderiye 1926), Mustafa es-Sekkâ'nın *Tercemetü Bahâ Züheyir* (Kahire 1347/1929), Mustafa Abdürrâzık'ın *el-Bahâ Züheyir* (Kahire 1928, 1935), Abdülfettah Şelebî'nin *el-Bahâ Züheyir* (Kahire 1960) adlı çalışmaları neşredilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hallikân, *Vefeyât*, II, 332-338; İbn Tağriberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, V, 324-325; VII, 62; Taşköprizâde, *Mevzûâtü'l-ulûm*, I, 277-278; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 276-277; C. Zeydan, *Âdâb*, III, 18-19; Serkis, *Mu'cem*, I, 596; Brockelmann, *GAL*, I, 307-308; *Suppl.*, I, 465-466; Ziriklî, *el-A'âm*, III, 88; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 187; Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-edeb*, III, 587-590; Şevki Dayf, *Târîhu'l-edeb*, VI, 278-286; Abdülfettah Şelebî, *el-Bahâ Züheyir*, Kahire 1960; Saide Muhammed Ramazan, *İzâfât 'alâ dîvânî Bahâ'iddin Züheyir*, *Mecelletü'l-Bahşi'l-ilmî ve't-türâtü'l-İslâmî*, VI, Mekke 1401/1981, s. 211-221; J. Rikabi, "Bahâ al-Dîn Zuhayr", *EJ*² (İng.), I, 912-913.

HÜSEYİN ELMALILI

BAHADIR

Altay dillerinde

"yiğit, kahraman, cengâver" anlamında kullanılan bir isim ve unvan.

Moğolca'da *bagatur* veya *ba'atur*; Farsça ve Urdu dilinde *bahâdır*; Çağatay, Kır-gız, Kazak ve Başkırt lehçelerinde *bâtur*, *batır*, *matur*; Çuvaşça'da *pattar*, Uygurca'da *patır* şeklinde geçmektedir. Kal-muklar kelimeyi *bâtr* biçiminde telaffuz ederler. Macarca'da *batör* (XI. yüzyıl) olarak görülen bu kelime Anadolu Türkçe-

si'nde "yiğit" mânasında *bahadır* şeklinde kullanılmaktadır.

Kelimenin aslının nereden geldiği kesin olarak belli değilse de Türkçe ve Moğolca'da birlikte kullanıldığı görülmektedir. Pelliot kelimenin Türkler'e Avarlar'dan geçtiğini ileri sürerken A. Stein'in Tun-Huang'dan getirdiği Orhun alfabeliyle yazılı bir parçada da bu isme rastlanmıştır.

Çin tarihinde unvan olarak VII. yüzyıl-da *mo-ho-to* şeklinde görülen bu kelimeye 927'de Proto Bulgarlar'da *alobogatur* biçiminde rastlanır. Marguart'a göre *Alobogatur* adlı reis Alp Bagatur'dan başkası değildir. Kelime Moğolca'dan Rusça'ya *bagatur*, buradan da Leh diline *bahatır* şeklinde geçmiştir.

Moğol Hükümdarı Cengiz Han'ın maiyetinde *bahadır* unvanını taşıyan bir seçme kahraman grubunun varlığı bilinmektedir. Bahadırı resmî unvan olarak kullanan ilk hükümdar İlhanlı Ebû Saîd Bahadır Han'dır. Ebû Saîd, Moğol emirlerinin çıkardığı büyük bir isyanı bizzat sav-şarak bastırdığı için bu unvanı almış ve daha sonraki bütün resmî vesikalar-da Bahadır unvanıyla zikredilmiştir. Cengiz geleneklerini sürdüren Celâyirîler, Timurlular, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler, Bâbürlüler ve Hindistan'da hüküm süren diğer Türk devletleri ile Hâ-rizm, Mâverâünnehir, Doğu Türkistan'daki çeşitli Türk hânedanları ve Moğol kütürünün etkisinde kalan Memlûklü emir-leri de *bahadır* unvanını kullanmışlardır. Kazak - Kırgızlar'da son zamanlara kadar bu kelime unvan olarak *batır* şeklinde geçmiştir. Anadolu Türkleri'nde ise bu kelimeye unvan olarak değil sadece şahıs adı olarak rastlanmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

M. Quatremère, *Histoire des Mongols de la Perse*, Paris 1836, s. 307 vd.; J. Marquart, *Osteuropäische und Ostasiatische Streifzüge*, Leipzig 1903, s. 150; B. Y. Vladimirtsov, *Moğolların İçtimâî Teşkilâtı* (trc. Abdülkadir İnan), Ankara 1944 — 2. bs. Ankara 1987, s. 114, 124, 145, 201; Doerfer, *TMEN*, II, 366-377; Räsänen, *Versuch*, s. 55, 65; V. Thomsen, "Dr. M. A. Stein's manuscripts in Turkish "Runic" script from Miran and Tun-Huang", *JRAS*, IV (1912), s. 181-227; M. Fuad Köprülü, "Bahadır", *İA*, II, 216-219; D. Sinor, "Bahâdur", *EJ*² (İng.), I, 913.

ORHAN F. KÖPRÜLÜ

BAHADIR HAN, Ebû Said

(bk. EBÜ SAİD BAHADIR HAN).

BAHADIR HAN, Haydar Ali

(bk. HAYDAR ALİ HAN).